

**ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОВІДНОШЕНЬ МІЖ ПОНЯТТЯМИ «КАРТИНА СВІТУ»
ТА «ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ»**

**THE DIALECTICS OF THE INTERRELATION BETWEEN THE CONCEPTS
"WORLD VIEW" AND "LINGUOCOGNITIVE MODELING"**

Кременева Т.В.,

orcid.org/0000-0002-1933-900X

аспірант кафедри германських мов

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті досліджуються феномени «картина світу» та «лінгвокогнітивне моделювання». У статті порівняння здійснюється із метою висвітлення розбіжностей щодо цих широко вживаних у сучасній лінгвістичній науці понять. Увагу статті сфокусовано на семантичній розгалуженості та смисловій багатозаровості визначених термінів, що дозволяє простежити певні смислові перехрещення та визначити характер їхньої взаємозалежності. Релевантність понять проявляється в процесі формування мислення окремого народу або професійної групи.

Ключові слова: картина світу, лінгвокогнітивне моделювання, модель, мова, ментальність.

В статье исследуются феномены «картина мира» и «лингвокогнитивное моделирование». В статье сравнение производится с целью освещения разногласий по поводу этих широко применяемых в современной лингвистической науке понятий. Внимание статьи сфокусировано на семантической разветвленности и смысловой многослойности определенных терминов, что позволяет проследить определенные смысловые пересечения и определить характер их взаимообусловленности. Актуальность понятий проявляется в процессе формирования мышления отдельного народа или профессиональной группы.

Ключевые слова: картина мира, лингвокогнитивное моделирование, модель, язык, ментальность.

The article deals with the phenomena of "world view" and "linguo cognitive modeling". The comparison is carried out in order to highlight controversies of these widely used concepts in modern linguistic science. The attention is focused on the semantic complexity and semantic multilayer definition of terms. It allows us to trace certain semantic intersection and determine the nature of their intersectionality. The relevance of the concepts is manifested in the process of forming the thinking of an individual person or a professional group.

Key words: world view, linguo cognitive modeling, model, language, mentality.

Постановка проблеми. З технологічним розвитком у суспільстві зростає роль інформаційної взаємодії, яка зумовлена мовленнєвою діяльністю людини. Пізнання навколишнього світу є поштовхом до накопичення необхідних знань та досвіду в повсякденному житті. Засобом формування знань про світ виступає мова як засіб зображення культури, менталітету, традицій та світобачення певного народу чи професійної групи. Процеси пізнання сприяють формуванню мовної картини світу, яка має вплив на людську свідомість та поведінку. В працях вчених поведінка об'єкту передбачається лінгвістичними моделями, які є засобами представлення та передачі інформації у свідомості людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Увага на поняття «мовна картина світу» та роль людини, мови та зовнішнього світу в її побудові сфокусована в роботах таких вітчизняних та закордонних дослідників, як І.В. Соловйової, С.Г. Полубелова, С.А. Песіної, Н.Н. Гончарової, Р.Ю. Рахматуліна та інших. Виокремлення спільних та відмінних ознак понять «картина світу», «мовна картина світу» та «концептуальна картина

світу» залишаються предметом дискусій в дослідженнях багатьох вітчизняних вчених. Проблема лінгвокогнітивного моделювання висвітлена в працях А.Є. Гусева, Н.А. Мішанкіної, І.П. Біскуба та Т.А. Фесенко.

Постановка завдання. Недостатнє вивчення співвідношення понять «картина світу» та «лінгвокогнітивне моделювання» ускладнює процес отримання знань та досвіду людиною з навколишнього середовища. Метою статті є встановлення спільних та відмінних рис дефініцій. Відповідно до мети ставляться такі завдання:

- розглянути поняття «картина світу» та основні її види;
- проаналізувати поняття «лінгвокогнітивне моделювання» та види моделей;
- встановити спільні та відмінні характеристики «картини світу» та «лінгвокогнітивного моделювання» для подальшого розмежування понять.

Об'єктом дослідження виступають «картина світу» та «лінгвокогнітивне моделювання», а предметом вивчення є спільні та відмінні властивості понять.

Виклад основного матеріалу. Термін «картина світу» вперше з'явився в галузі науки, яка займалася вивченням фізичних явищ на початку ХХ ст. та трактувався як спосіб зображення реального світу. Пізніше він став об'єктом дослідження в лінгвістиці, зокрема в когнітивістиці.

Численні праці вчених породили різні визначення терміну. Картина світу виражає «специфіку людини та її буття, взаємовідносини зі світом та умови існування в ньому» [3, с. 5]. Зображення світу у свідомості дає змогу отримати нові знання для адаптації в суспільстві.

Поняття «картина світу» має комплексний характер та включає «три основні компоненти: світогляд, світосприйняття та світобачення» [12, с. 3]. Інтерація з навколишнім світом формує в психіці людини певне бачення світу. Створені образи та відчуття зумовлюють людське ставлення до світу. Результатом процесу є поява мислення, яке визначає поведінку та дії людини.

Тлумачення картини світу як структурованого елементу зовнішнього світу дозволила «виявити ізоморфізм з дійсністю» [9, с. 116]. На відміну від уявлення про взаємну однозначність між внутрішнім уявленням та зовнішнім світом існують суперечливі підходи до тлумачення терміну, які розглядають людину лише як засіб пізнання. Людська уява та фантазія, а не навколишній світ беруть участь у створенні картини світу.

Аналіз попередніх дефініцій дає змогу висунути гіпотезу про неможливість створення картини світу без освоєння навколишнього світу. Людська пізнавальна діяльність внаслідок отриманої інформації з навколишнього світу є обов'язковою умовою для побудови картини світу.

Кожна картина світу має власну будову, однак всі вони забезпечують пізнання світу на основі отриманих знань та, як вважають дослідники з цього питання, «мають знаковий характер» [12, с. 5-6]. В залежності від змісту інформації розрізняють наївну та наукову картину світу.

Побудова наївної картини світу відбувається «при інтерпретації людиною навколишньої дійсності на основі знань, уявлень та асоціацій про світ» [15, с. 232]. Вона фіксує щоденне накопичення знань та досвіду з повсякденного життя. Базові навички та знання дають змогу людині пристосуватися до життєвих умов задля виживання у світі.

Наукова картина світу включає картини світу окремих наук та закріплює знання «предметів специфічної сфери в полі зору науки» [13, с. 167]. Сюди входять наукові відкриття, теорії та гіпотези, які сприяють пізнанню світу та визначенню

місця людини в ньому. Кількість наукових картин світу взаємопов'язана з розвитком науки та наукових досліджень в процесі пізнання дійсності (фізична картина світу, хімічна картина світу).

Носіями картини світу виступає мовна особистість (людина), етнічна група та соціальна або професійна спільнота, які дозволяють класифікувати індивідуальну, національну та субкультурну картину світу.

Індивідуальна картина світу зображує уявлення про світ за допомогою «окремих образів, які закладені з дитинства в мисленні окремого індивіда» [7, с. 135]. При осмисленні власного життєвого шляху проходить процес становлення індивідуальної картини світу, яка фіксує власні думки та переживання індивіда.

Національна картина світу є «зображенням колективної свідомості певного етносу зовнішнього світу в процесі свого історичного розвитку одночасно з пізнанням світу» [12, с. 6]. Основна функція полягає у виявленні мисленнєвої та поведінкової діяльності народу в стереотипних ситуаціях. Своє вираження вона знаходить в приказках, прислів'ях та судженнях, які становлять пареміологічний фонд етносу. Зображена в письмових джерелах ментальність народу закріплюється в пареміологічній картині світу, яка є частиною національної картини світу.

Субкультурна картина світу властива соціальним та професійним групам людей, де пізнавальний процес активізується при виконанні спільної роботи або при знаходженні спільних інтересів (картина світу молодіжних субкультур, картина світу армійської субкультури, картина світу в субкультурі геймерів і так далі). В певній групі формується специфічна картина світу, яка є незрозумілою та недоступною для інших.

За елементами картини світу, які слугують засобом перероблення інформації про світ та людину можна виокремити мовну, концептуальну та когнітивну картину світу.

В побудові мовної картини світу (далі – МКС) залучені два фактори. Це – мова як «економний засіб отримання, накопичення та узагальнення інформації» та мова як «унікальний механізм збереження та передачі колективної пам'яті» [11, с. 357]. Пізнання людиною себе, суспільства та світу дозволяє виявити приналежність до певної етнічної групи. Мова містить інформацію про ментальність народу з репрезентацією її характеру, звичок та традицій. Людина пізнає світ «через форми рідної мови, її семантику та граматику, які мають вплив на формування людської свідомості та поведінки» [11, с. 359].

Знання про світ становлять ядро мовної картини світу, знаходячи зображення в лексиці, фразеології та граматиці мови. Лексика є рушійною силою в створенні та визначенні характеру МКС. На появу слів та словосполучень в мові впливає життя суспільства. Зі зміною життєвих умов народу переживає видозміни лексичний фонд мови. Зображення МКС постійних перемін в навколишньому світі дозволяє зробити висновки про її гнучкість, рухливість та непостійність. Участь слів та словосполучень в побудові мовної картини світу свідчить про наявність семантичних полів та фрагментарність.

Сучасним дослідженням лінгвістів притаманна теорія про підсистемність мовної картини світу, яка виступає частиною концептуальної картини світу (далі – ККС). В концептуальній картині світу втілені не лише «поняття про сукупність реалій довкілля», але й «система смислів», що втілюються у ці реалії через «слово-знак» та «слово-концепт» [6, с. 52]. Елементами ККС виступають поняття або концепти, в утворенні яких відіграє роль мовна діяльність.

Взаємозв'язок мовної та концептуальної картин світу зображується в словах та словосполученнях. Мовні одиниці «зазнають усіляких перетворень і набувають концептуальних значень, що розширюють семантичне поле того чи іншого мовного знака» [6, с. 51]. Концептуальна картина світу збагачує лексичний фонд мовної картини. В створенні концептів беруть участь вербальні та невербальні типи мислення, до яких відносяться «не тільки значення мовних одиниць, але й думки, судження, висновки та оцінки» [5, с. 128]. Концептуальна картина світу багатша за мовну, оскільки в формуванні останньої беруть участь тільки мовні одиниці.

Подібно мовній картині світу ККС допомагає людині пізнавати та формувати власний погляд на світ. Поява мовної картини світу відбувається за участю мовних процесів. В концептуальній картині можуть бути залучені клімат, географічне розташування та історичні події. Зміни в мові та навколишньому світі свідчать про динамічність та непостійність ККС. Сенси та концепти роблять її більш системною та впорядкованою у порівнянні з мовною картиною світу.

Сприйняття особистістю навколишнього світу забезпечує когнітивна картина світу, яка виступає «ментальним образом дійсності, який сформований когнітивною свідомістю людини чи певного народу в цілому, який є результатом віддзеркалення дійсності органами чуттів» [12, с. 7]. В сприйнятті та переробленні інформації беруть

участь візуальні та аудіальні процеси (органи зору та слуху), які забезпечують пізнання світу особистістю. Вважається, що основою когнітивної картини світу слугує «сукупність впорядкованих знань (концептосфера)» [12, с. 5-6]. Залучення концептів в процес створення концептосфери вказує на взаємопов'язаність когнітивної картини світу з концептуальною. Створення цих картин світу неможливе без мовної картини.

Невіддільною частиною когнітивних досліджень виступають моделі та процеси моделювання. В науці поняття «модель» з'являється в кінці ХХ ст. як «знакова конструкція», яка передає «основні характеристики досліджуваного об'єкта» [2, с. 6]. В когнітивістиці модель зображає когнітивні структури об'єкту. Процес створення моделей отримав назву «моделювання», роль якого полягає в забезпеченні «переходу від складних теорій і систем зі спрощеним представленням про них» [4, с. 112]. Моделювання виокремлює необхідну частину з загального потоку отриманої інформації.

Актуальність лінгвокогнітивного моделювання висвітлюється при «побудові картини світу через призму визначених концептів, які зображають основні процеси сприйняття та світобачення людини за допомогою слухової, зорової, мовленнєвої та мисленнєвої діяльності» [5, с. 127]. Об'єктом моделювання є «аспекти мовних явищ (принципи організації категорії предметів-імен, основа семантики імен» [14, с. 200]. Моделювання семантичних полів дає змогу для створення повної картини світу або фрагментів.

Лінгвокогнітивне моделювання вивчає мову у поєднанні з розумовою діяльністю людини, відбиття якої знаходиться в текстах як основної одиниці знань. Кореляція між лінгвістичними структурами тексту та представленнями автора дає змогу для утворення ментальних моделей. Модель, як «конструкт зберігання інформації в людській свідомості» [8, с. 147], визначає процес моделювання за умови надходження інформації до мозку людини із зовнішнього світу.

В лінгвокогнітивному моделюванні залучені аналітичні та синтетичні методи аналізу. Побудова моделі є «селективним процесом, який забезпечує вибір релевантної інформації для визначеного фрагмента фактів та подій» [8, с. 148]. Аналіз виокремлює з образу світу важливі об'єкти. Синтезування вибіркової інформації та фрагментів дійсності призводить до формування когнітивної моделі. Аналітичні процеси моделюють розуміння тексту, а його створення проходить за участю синтезу.

Крім моделей аналізу та синтезу можна виділити породжувальні конструкції-моделі, що «містять алфавіт символів і нескінченну кількість правильних речень даної мови» [8, с. 149]. Як посередники аналітичного та синтетичного моделювання вони покликані відрізнити правильне від неправильного в мові для інтегрування слів у фрази та речення.

За мовленнєвою діяльністю ідентифікують синтаксичні та семантичні моделі. Синтаксичні моделі «імітують володіння граматику, тобто здатність носіїв мови розуміти та будувати граматично правильні, але не обов'язково осмислені речення» [8, с. 150]. Семантичні моделі «імітують здатність носіїв розуміти та будувати осмислені речення» [8, с. 150-151]. Осмислення та інтерпретація людиною інформації для подальшої трансформації в знання відбувається при побудові семантичної моделі, де наявність мовленнєвих процесів створює зрозумілі фрази та речення для пізнання навколишнього світу.

Процедура моделювання базується на категоризаційних процесах емуляції та симуляції. Емулятивне моделювання «репрезентує категоризаційні процеси при копіюванні характерних властивостей знань» [1, с. 52]. Симуляція є репродукцією «категоризаційних процесів з імітацією контекстів і прогнозуванням властивостей знань у цих контекстах» [1, с. 52]. Побудова моделі відбувається за участю сформованих знань в процесі репрезентації та репродукції інформації з навколишнього світу.

Побудова моделей вимагає збір даних, які можна згрупувати як факти. Реалізація гіпотез у вигляді концепцій або теорій проходить на кінцевому етапі у вигляді моделей, створення яких дає змогу пояснити факти.

Результатом лінгвокогнітивного моделювання разом з когнітивною моделлю є художня, поетична, прозаїчна та комунікативна моделі світу. В когнітивній моделі наявні когнітивні процеси пізнання навколишнього світу. Художня модель включає «когнітивно-ментальне, емотивне та комунікативне зображення дійсності» [2, с. 7], в якій пізнавальні процеси утворюються під впливом людських емоцій та мови. В поетичній та прозаїчній моделях процеси знаходять своє зображення в текстах. Комунікативна модель світу є «фактором росту здібностей поетичних підсистем, що моделюють та сукупністю взаємопов'язаних емотивно-апелятивних одиниць тексту, які представляють спеціальні когнітивні структури авторської свідомості в комунікативній формі» [2, с. 7]. Дефініції лінг-

вістичних моделей свідчать про участь когнітивних, комунікативних, емотивних процесів та поетичних або прозаїчних текстів в лінгвокогнітивному моделюванні.

Вищезгадані дослідження вказують на такі принципи лінгвокогнітивного моделювання:

- принцип репрезентативності (зображення реальної дійсності);
- принцип ідеалізації (перенесення інформації на більш спрощений об'єкт);
- принцип інтегративності (поєднання окремих лексичних одиниць в семантичні поля);
- принцип інтерпретативності (можливість тлумачення інформації людиною).

Висновки. Таким чином, спільні ознаки створення картин світу (далі –КС) та лінгвокогнітивного моделювання (далі – ЛКМ) полягають в наступному:

1. Фактором створення КС та ЛКМ слід розглядати пізнавальну діяльність людини;
2. Обов'язковою умовою створення КС та ЛКМ є інформація, яка трансформується в знання;
3. Картина світу та лінгвокогнітивне моделювання виступають знаковими конструкціями, які зображають основні характеристики досліджуваного об'єкта;
4. КС та ЛКМ забезпечують сприйняття та бачення людиною світу;
5. Компонентом побудови КС та ЛКМ виступає мовленнєва діяльність;
6. Картини світу та лінгвокогнітивні моделі визначають позицію людини до світу.

Розмежування понять полягає в створенні моделі реальної або потенціальної дійсності при лінгвокогнітивному моделюванні та картини з зображенням навколишньої дійсності при конструюванні картини світу. Диференційні ознаки КС та ЛКМ зводяться до наступного:

1. Лінгвістична модель характеризується універсальністю для носіїв різних культур, картина світу зображає специфічний характер етнічної або професійної групи;
2. Модель має статичну форму, картина світу змінюється залежно від змін в навколишньому середовищі та характері людини;
3. В лінгвокогнітивному моделюванні залучені концепти, які присутні лише в концептуальній картині світу;
4. Картина світу є результатом уявлення людини про світ, модель зображає основні властивості об'єкту;
5. Мовна картина світу містить семантичні поля, які формуються в процесі лінгвокогнітивного моделювання;

6. В створенні картини світу фігурують реальні об'єкти з навколишнього світу, а в лінгвокогнітивному моделюванні ідеальні об'єкти з гіпотез, які пояснюють низку наукових фактів.

Потреба розмежування понять «картина світу» та «лінгвокогнітивне моделювання» виникає при побудові мовної та концептуальної картини світу. Модель є ключовим елементом у створенні мовної картини світу для подальшого формування концептуальної. Новоявлені кар-

тини світу визначають тип мислення та ментальність окремої людини, народу або професійної спільноти. Диференціація термінів «картина світу» та «лінгвокогнітивне моделювання» є засадою щодо виокремлення специфіки засобів їх утворення, зокрема можна вилучити відмінності між індивідуальним простором індивіда та когнітивними процесами пізнання групи людей з подальшим вивченням специфіки кожної конкретної моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біскуп І.П. Лінгвокогнітивне моделювання знань. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 8. С. 51–54.
2. Бутакова Л. О. Авторское сознание как базовая категория текста: когнитивный аспект: автореф. дис. д-ра филол. наук. Барнаул, 2001.
3. Гончарова Н.Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2012. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-kak-obektlingvisticheskogo-opisaniya>.
4. Гронский И.А. Проблема модели и цели коммуникативного моделирования. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серія «Социальные науки»*. 2011. № 1 (21). С. 110–113.
5. Гусева А.Е. Лингвокогнитивное моделирование как понятие и явление. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2008. №2. С. 126–131.
6. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
7. Лугаськова И.П. Индивидуальная картина мира автора как отображение художественной картины мира эпохи. *Ценности и смыслы*. 2017. № 5(51). С.131–141.
8. Лукач М.О. Типи лінгвістичних моделей та їх застосування для розв'язання лінгвістичних задач. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2013. № 770 : Інформаційні системи та мережі. С. 143–153.
9. Мацьків П.В. Мовна картина світу в контексті суміжних наукових понять. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2017. № 7. С. 115–118.
10. Мишанкина Н. А. Метафорические модели лингвистического дискурса. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. №324. С. 41–48.
11. Песина С.А. Языковая картина мира в философском и лингвистическом осмыслении. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*. 2005. Т. 5. № 10. С. 358–362.
12. Полубєлова С.Г. Поняття картини світу, її види та особливості. *Житомирський державний університет імені І. Франка*. 2017. URL: nniif.org.ua/File/17sgppks.pdf.
13. Рахматулин Р.Ю. Научная картина мира как особая форма организации знаний. *Издательство «Грамота»*. 2013. № 12(38). С. 166–168.
14. Федотова О.С. Когнитивное моделирование как метод познания и изучения объекта в научном исследовании. *Рязанский государственный университет имени С. А. Есенина. Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2015. № 4(46). С. 199–202.
15. Чернобров А.А. Научная и «наивная» картины мира: культурологический, лексический и текстологический аспект. *Сибирский педагогический журнал. Размышления. Обсуждения*. 2012. № 7. С. 230–236.